

Marek Dworaczyk

Interwencyjne badania archeologiczne na wczesnośredniowiecznej osadzie w Kołczewie, gmina Wolin

Rescue excavations at the early medieval settlement at Kołczewo, Wolin commune

Abstract: The early medieval settlement at Kołczewo 2 was discovered already in 1953 during field walking and verified in 1980. The settlement was dated to the 9th–12th century. During the latest rescue excavations four features of diverse function were recorded, dated to the 11th century.

Keywords: early Middle Ages, Kołczewo, settlement

Słowa kluczowe: wczesne średniowiecze, Kołczewo, osada

Stanowisko nr 2 w Kołczewie (AZP 19-06/15) położone jest w południowej części miejscowości, na wzniesieniu znajdującym się w południowo-zachodniej partii cypla jeziora Kołczewo, którego stoki opadają łagodnie na zachód oraz południe w kierunku zbiornika wodnego (ryc. 1). Zostało ono odkryte w 1953 roku podczas prospekcji powierzchniowej. Zarejestrowano tu wówczas pozostałości palenisk, a na podstawie znalezionych źródeł ruchomych, w tym fragmentu płaskiego przeszlika, a przede wszystkim licznych ułamków naczyń glinianych, chronologię osady określono na X–XII wiek (Filipowiak 1962, 115). Kolejne badania, również powierzchniowe, przeprowadzono na stanowisku w 1980 roku¹. Tym razem jednak zrealizowano je w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Na podstawie źródeł ruchomych dokonano nieznaczącej korekty chronologii osady, ustalając okres jej funkcjonowania na IX–XII wiek. Na stanowisku wyróżniono także punkt osadniczy z epoki brązu (kultura łużycka) oraz punkt osadniczy ze średniowiecza (XIII–XV wiek), a jego powierzchnię oszacowano na ok. 1 ha.

Ostatnie badania, przeprowadzone na stanowisku w 2018 roku, miały zupełnie inny – wykopaliskowy – charakter. Podjęte zostały w związku z budową budynku mieszkalnego w obrębie działki nr 436/6, usytuowanej na południowym stoku wzniesienia, tuż nad brzegiem jeziora. W wykopie pod dom o powierzchni 80 m²

¹ Por. arkusz AZP 19-06 w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie.

pod warstwami naturalnymi złożonymi z ciemnobrązowej próchnicy (warstwa I – humus, o miąższości do 46 cm) oraz szarym i żółtym, miejscami białym piaskiem (warstwa II – naturalna, o miąższości do ok. 10 cm), na głębokości około 3,4–3,1 m n.p.m. zalegał calec w postaci twardej, żółtej, miejscami szarej gliny przemieszanej z białożółtym piaskiem. W jego stropie zarejestrowano cztery obiekty.

Obiekt nr 1 (ryc. 2 i 3)

Obiekt odkryto w narożniku NE wykopu budowlanego. W rzucie poziomym miał nieregularny, kolisty kształt i wymiary 100×100 cm. W przekroju był nieckowaty, a jego głębokość dochodziła do 14 cm. Wypełnisko stanowiła spalenizna z drobnymi węglami drzewnymi, w części przepalonymi kamieniami oraz miejscami z plamami żółtego piasku i szarej oraz żółtej, twardej gliny, gdzieś przepalanej na kolor pomarańczowy. Pod obiektem miejscami zalegała przeprażona glina.

Zawartość:

- a) ceramika naczyniowa: fragm. brzuśca naczynia wczesnośredniowiecznego; wielkość ułamka – KW I²;
- b) kość zwierzęca.

Funkcja: palenisko.

Obiekt nr 2 (ryc. 2 i 4)

Obiekt odkryto we fragmencie, przy profilu W, w narożniku NW wykopu budowlanego. W rzucie poziomym miał najpewniej kolisty bądź owalny kształt, a jego zarejestrowane wymiary wynosiły: 110 cm (oś N-S) × 36 cm (fragm., oś W-E). W przekroju był półkolisty o głębokości dochodzącej do 40 cm. Jego wypełnisko stanowiła plamista, twarda warstwa złożona z szarej, gliniastej próchnicy, żółtego i białego piasku, z niewielką domieszką węgla drzewnych i spalenizny oraz miejscami z przepalanej na pomarańczowy kolor gliny.

Zawartość:

- a) ceramika naczyniowa: fragm. dna typu I:a naczynia wczesnośredniowiecznego całkowicie obtaczanego³, o średnicy 8 cm. Na dnie znajdują się ślady podsypki piasku, zabezpieczającej naczynie na etapie formowania przed nadmiernym przywarciem do tarczy koła garncarskiego. Na wewnętrznej powierzchni

² Wszystkie fragmenty naczyń zostały zmierzone. Przyjęto trójstopniowy podział ułamków na kategorie wielkościowe (KW): małe (KW I) – do 9 cm², średnie (KW II) – do 25 cm², duże (KW III) – powyżej 25 cm².

³ Typologia den naczyń wg W. Łosińskiego i R. Rogosza z 1983 r.

ścianki znajduje się wąski karb – ślad po łączeniu wałków gliny. Wielkość ułamka – KW III (ryc. 7:4);

b) kość zwierzęca – kiel świni?

Funkcja: jama.

Obiekt nr 3 (ryc. 2 i 5)

Obiekt odkryto w narożniku SW wykopu budowlanego. W rzucie poziomym miał nieregularny, owalny kształt i wymiary 144 cm (oś W-E) × 168 cm (oś N-S). W przekroju był nieckowaty, a jego głębokość dochodziła do 36 cm. W jego wnętrzu znajdowała się szara, gliniasta próchnica ze spalenizną, węglami drzewnymi i niewielką ilością drobnych kamieni, miejscami z plamami żółtego piasku i żółtej gliny.

Zawartość:

ceramika naczyniowa: 7 fragm. naczyń wczesnośredniowiecznych, w tym: 1 fragm. nieokreślonego typologicznie brzegu (brak krawędzi), 6 fragm. brzuśców (dwa zdobione poziomymi żłobkami oraz jeden zdobiony pasmem linii falistych i poziomymi żłobkami).

Wielkość ułamków: KW I – 5, KW II – 2.

Funkcja: palenisko.

Obiekt nr 4 (ryc. 2 i 6)

Obiekt odkryto we fragmencie, przy profilu E narożnika SE wykopu budowlanego. W rzucie poziomym miał najpewniej kolisty kształt, a jego uchwycone wymiary wynosiły: 118 cm (oś N-S) × 78 cm (fragm., oś W-E). W przekroju był nieckowaty, a jego głębokość dochodziła do 23 cm. Wypełniskiem była szara próchnica z domieszką szarego i żółtego piasku, z plamami żółtej gliny, spalenizną, węglami drzewnymi i miejscami z niewielką ilością drobnych kamieni.

Zawartość:

a) fragm. osetki kamiennej, sztabkowatej, o wymiarach: 75×32×12 mm (ryc. 7:1);

b) ceramika naczyniowa – 29 fragm. naczyń wczesnośredniowiecznych, w tym:

– fragm. nieokreślonej części przybrzeżnej (brak krawędzi) zdobiony pasmem odcinkowych lewoskośnych nacięć i poziomymi żłobkami; wielkość ułamka – KW I;

– fragm. pokrywy (naczynie rodziny form N⁴) typu I o brzegu wariantu 1:b;

⁴ Typologia naczyń wg W. Łosińskiego i R. Rogosza z 1983 r., jednak tu, w przeciwieństwie do dawniej przyjętego terminu „rodzina typów naczyń”, określającego jednostki taksonomiczne, stosowany jest termin „rodzina form naczyń”. Na temat klasyfikacji typologicznej naczyń o proveniencji wczesnośredniowiecznej por. uwagi A. Buko (1981, 128 n.).

krawędź naczynia zdobiona jest pasmem odcinkowych lewoskośnych nacięć, natomiast korpus poziomymi żłobkami; wielkość ułamka – KW II (ryc. 7:2);

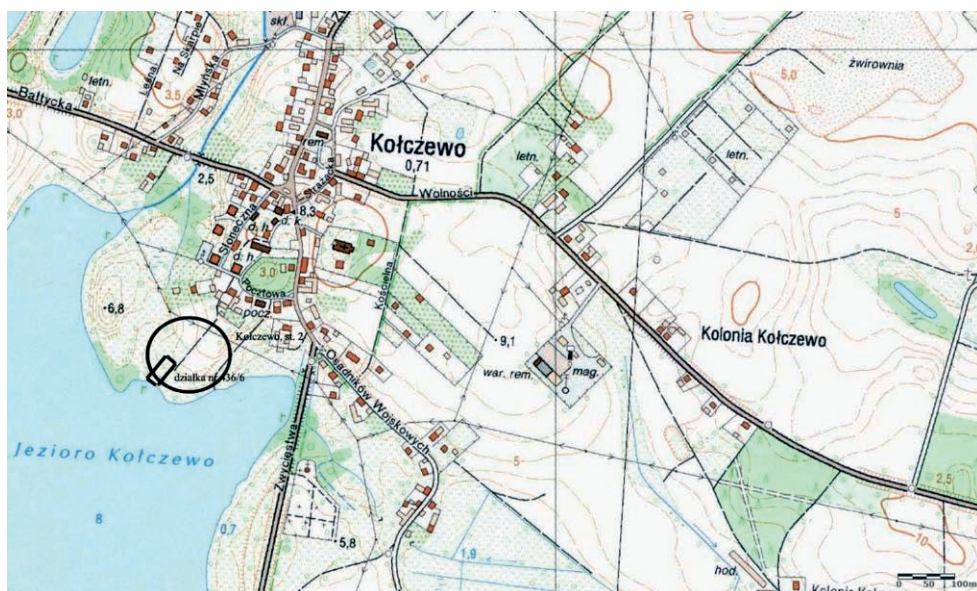
- fragm. dna typu I:c:2 naczynia wczesnośredniowiecznego całkowicie obtaczanego, o średnicy 9 cm; ścianka naczynia została połączona z dnem za pomocą wałka gliny dolepionego od wewnątrz; wielkość ułamka – KW III (ryc. 7:3);
- fragm. brzuśca naczynia rodziny form H zdobionego poziomą listwą i poziomymi żłobkami; wielkość ułamka – KW II;
- fragm. brzuśca naczynia rodziny form H zdobionego poziomymi żłobkami, lewoskośnymi nakłuciami nałożonymi na listwę, poziomymi żłobkami; wielkość ułamka – KW III;
- brzuśce – 24 fragm., w tym: 19 fragm. zdobionych poziomymi żłobkami; wielkość ułamków: KW I – 16, KW II – 8.

Łącznie wielkość ułamków: KW I – 17, KW II – 10, KW III – 2.

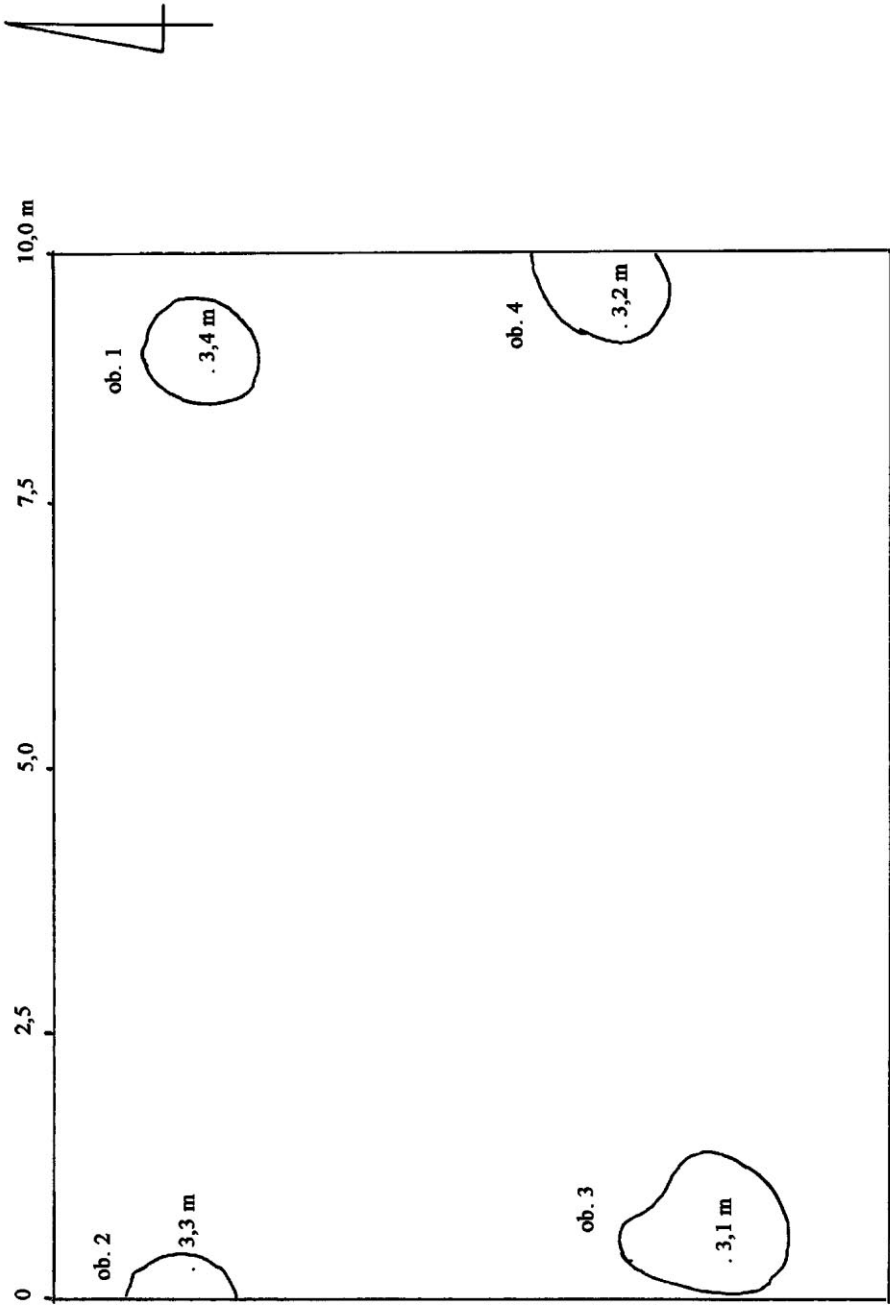
Funkcja: jama.

W zbiorze źródeł ruchomych pozyskanych w trakcie badań brakuje oczywistych wyznaczników chronologicznych, umożliwiających precyzyjne datowanie odkrytych stałych pozostałości osadniczych. Jedynie na podstawie niewielkiego liczebnie zbioru ceramiki, w którym większość stanowią ułamki naczyń całkowicie obtaczanych, można wstępnie przyjąć, że zarejestrowane obiekty mogły funkcjonować najwcześniej w XI wieku. Chronologię tę uprawdopodobniają zmiany, jakie nastąpiły w rozwoju wczesnośredniowiecznego garncarstwa zachodniopomorskiego u schyłku X stulecia. W tym właśnie czasie doszło do upowszechnienia techniki całkowitego obtaczania naczyń na kole garncarskim (m.in. Łosiński, Rogosz 1986b, 56; Dworaczyk 2011, 237 n.). Z pewnością jednak proces ten nie przebiegał równomiernie na obszarze Pomorza Zachodniego. Wcześniej wspomniane zmiany następowały w dużych ośrodkach o charakterze wczesnomiejskim, takich jak np. Szczecin (Łosiński, Rogosz 1986b, 56) czy Wolin (Dworaczyk w druku). Nieco później do podobnych adaptacji doszło w mniejszych osiedlach i osadach otwartych, jak np. w Białobokach (obecnie osiedle miasta Trzebiatów) (Dworaczyk 2015, 98–99). Najpewniej z taką właśnie sytuacją mamy do czynienia także w Kołczewie. Jednak dopiero pozyskanie większej liczby źródeł, a zwłaszcza naczyń glinianych i ich analiza jakościowo-ilościowa⁵ pozwoli osiągnąć pewność w datowaniu osady w Kołczewie. Niemniej chronologia czterech obiektów odkrytych w trakcie ostatnich badań na stanowisku, usytuowanych zapewne na południowym jego skraju, mieści się w dawniej zaproponowanym przedziale czasu funkcjonowania osady.

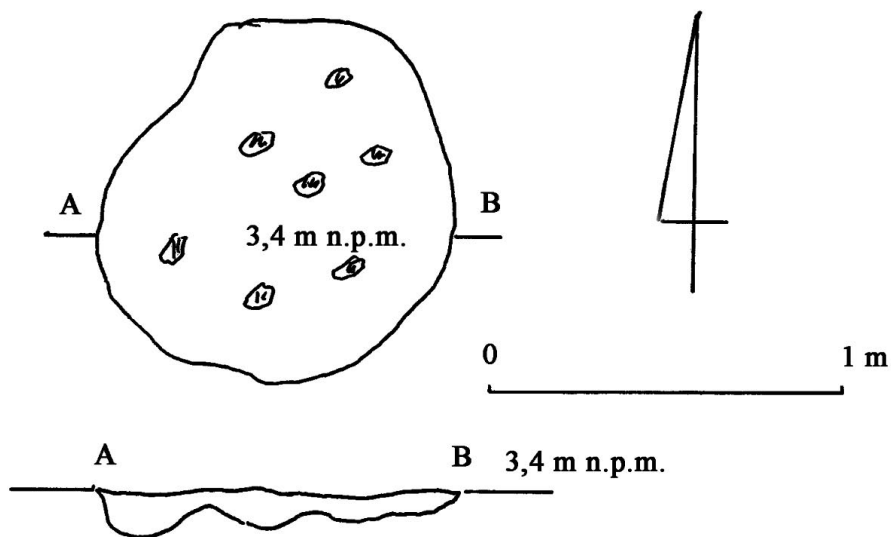
⁵ Na temat założeń analizy jakościowo-ilościowej zespołów wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych por. Łosiński, Rogosz 1986a, 18–19.

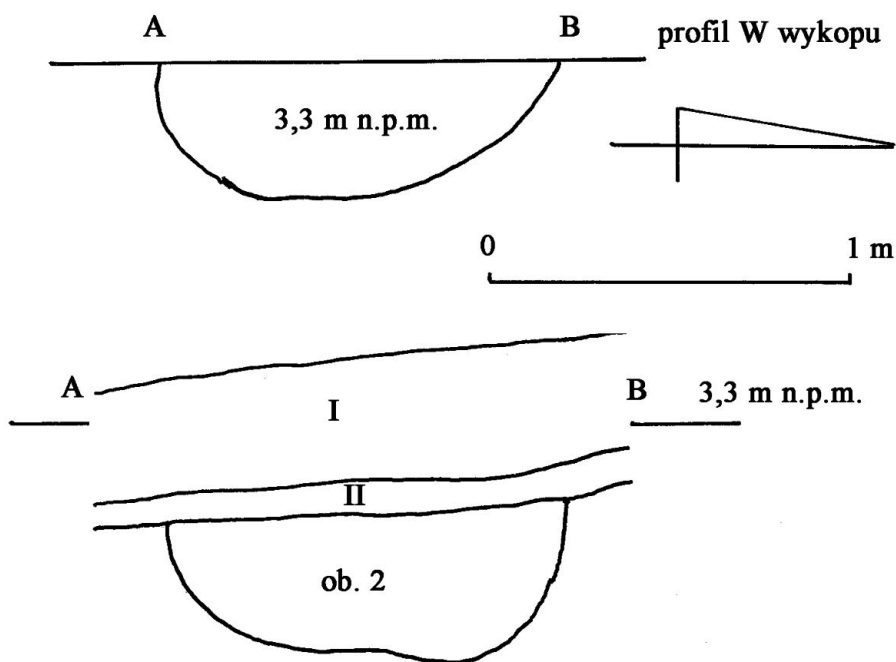
Ryc. 1. Kołczewo, stan. 2. Lokalizacja stanowiska archeologicznego i działki nr 436/6
 Fig. 1. Kołczewo 2. Location of the archaeological site and plot 436/6

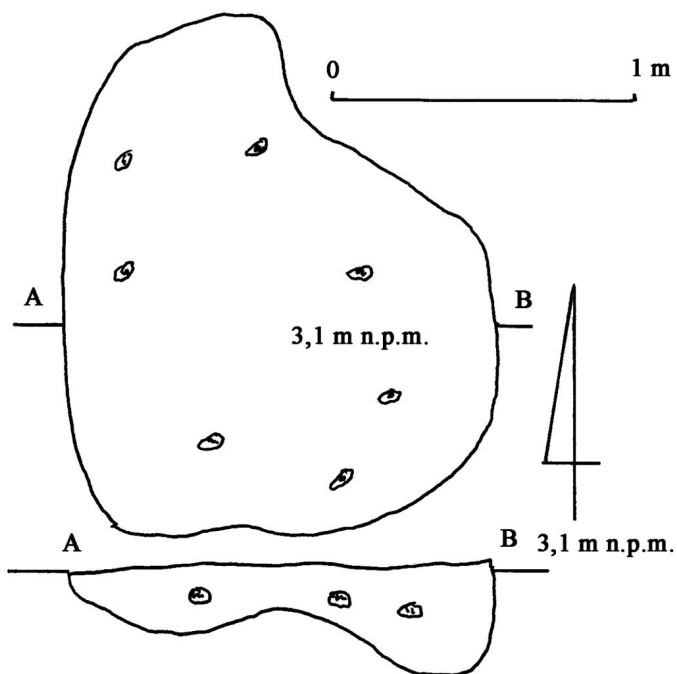
Ryc. 2. Kołczewo, stan. 2. Lokalizacja obiektów archeologicznych. Skala 1:50. Rys. M. Dworaczyk
 Fig. 2. Kołczewo 2. Location of archaeological features. Scale 1:50. Drawing by M. Dworaczyk

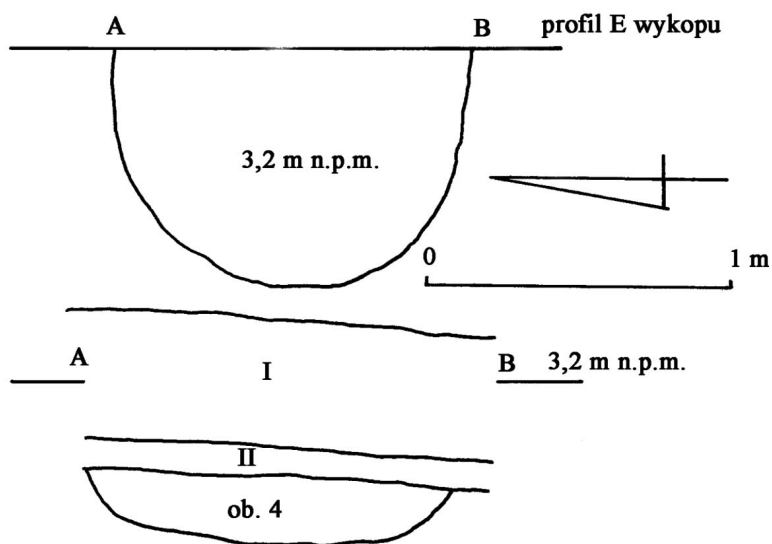
Ryc. 3. Kołczewo, stan. 2. Obiekt nr 1 – rzut poziomy i profil N. Rys. M. Dworaczyk
 Fig. 3. Kołczewo 2. Feature 1 – plan and N section. Drawing by M. Dworaczyk

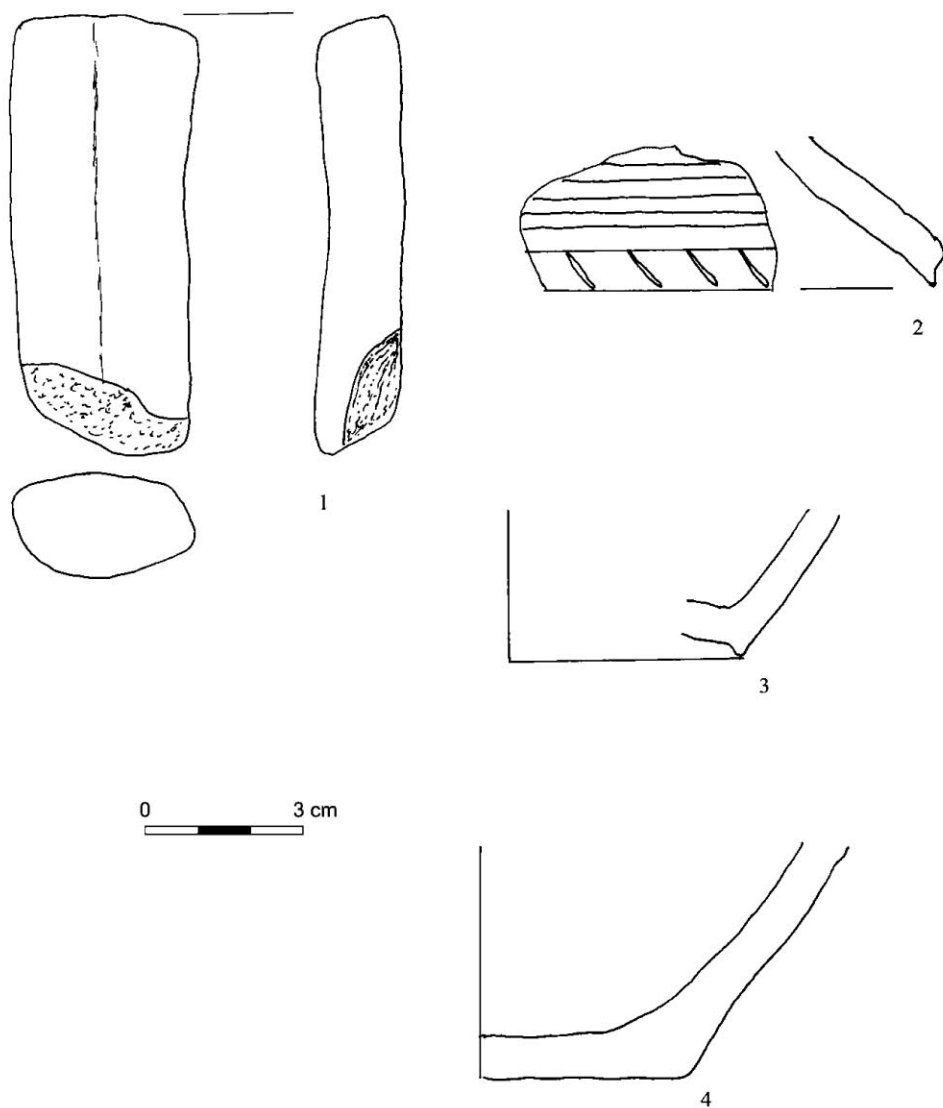
Ryc. 4. Kołczewo, stan. 2. Obiekt nr 2 – rzut poziomy i profil W. Rys. M. Dworaczyk
 Fig. 4. Kołczewo 2. Feature 2 – plan and W section. Drawing by M. Dworaczyk

Ryc. 5. Kołczewo, stan. 2. Obiekt nr 3 – rzut poziomy i profil N. Rys. M. Dworaczyk
 Fig. 5. Kołczewo 2. Feature 3 – plan and N section. Drawing by M. Dworaczyk

Ryc. 6. Kołczewo, stan. 2. Działka nr 436/6. Obiekt nr 4 – rzut poziomy i profil E. Rys. M. Dworaczyk
 Fig. 6. Kołczewo 2. Plot 436/6. Feature 4 – plan and E section. Drawing by M. Dworaczyk

Ryc. 7. Kołczewo, stan. 2. Wybór zabytków: 1 – oselka kamienna (ob. nr 4), 2 – pokrywa gliniana (ob. nr 4), 3 – dno typu I:c:2 (ob. nr 4), 4 – dno typu I:a (ob. nr 2). Rys. M. Dworaczyk
 Fig. 7. Kołczewo 2. Selected artefacts: 1 – whetstone (feature 4), 2 – clay lid (feature 4), 3 – type I:c:2 base (feature 4), 4 – type I:a base (feature 2). Drawing by M. Dworaczyk

Literatura

- Buko A. 1981. *Wczesnośredniowieczna ceramika sandomierska*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Dworaczyk M. 2011. Methods of analysis and a chronology of early medieval pottery from Szczecin. *Археология и история Пскова и Псковской земли* 56, 237–247.
- Dworaczyk M. 2015. Ceramika naczyniowa. W: M. Rębkowski, F. Biermann (red.), *Klasztor premonstratensów w Białobokach. Archeologia i historia*. Szczecin, 81–103.
- Dworaczyk M. w druku. *Wolin. Wykopy 6 i 8. Ceramika naczyniowa*.
- Filipowiak W. 1962. *Wolinianie. Studium osadnicze I: Materiały*. Szczecin.
- Łosiński W., Rogosz R. 1983. Zasady klasyfikacji i schemat taksonomiczny ceramiki. W: E. Cnotliwy, L. Leciejewicz, W. Łosiński (red.), *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 202–226.
- Łosiński W., Rogosz R. 1986a. Metody synchronizacji warstw kulturowych wczesnośredniowiecznych obiektów wielowarstwowych na podstawie ceramiki ze Szczecina. W: J. Gromnicki (red.), *Problemy chronologii ceramiki wczesnośredniowiecznej na Pomorzu Zachodnim*. Warszawa, 9–50.
- Łosiński W., Rogosz R. 1986b. Próba periodyzacji ceramiki wczesnośredniowiecznej ze Szczecina. W: J. Gromnicki (red.), *Problemy chronologii ceramiki wczesnośredniowiecznej na Pomorzu Zachodnim*. Warszawa, 51–61.

Marek Dworaczyk
Ośrodek Archeologii Średniowiecza Krajów Nadbałtyckich
Instytutu Archeologii i Etnologii PAN
m.dworaczyk@iaepan.szczecin.pl